

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Algemene taal en zeemanstaal

Ketterij, C. van de

Citation

Ketterij, C. van de. (1965). Algemene taal en zeemanstaal. *Mededelingen Van De Nederlandse Vereniging Voor Zeegechiedenis*, 11, 1-19. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/4305272>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/4305272>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

De Commission internationale d'histoire maritime heeft het plan opgevat een nieuwe uitgave te verzorgen van het bekende internationale zeemans-lexikon, het Glossaire nautique van A.JAL. In feite zal het een geheel nieuw werk worden, op internationale leest geschoeid. Met het oog hierop heeft de Commission de hulp ingeroepen van de aangesloten nationale organisaties, waaronder de Nederlandse Vereniging voor Zeegeschiedenis.

In de overtuiging dat wetenschappelijke linguïstische medewerking bij deze arbeid een eerste vereiste is, heeft onze Vereniging zich gewend tot de redactie van het Woordenboek der Nederlandsche Taal te Leiden, die terstond haar medewerking toezegde. In december 1964 woonde Dr.F.de Tollenaere redacteur van het WNT, als afgevaardigde van de beide Nederlandse organisaties, een internationale conferentie te Parijs bij, waar de principes werden besproken, die aan het werk ten grondslag zouden liggen.

Het doet ons genoegen het rapport, dat de heer DE TOLLENAERE naar aanleiding van deze bespreking samenstelde, onder de titel: Een nieuwe Jal. Een nieuwe Seeman? hier te publiceren. Het moge een aanmaning tot daadwerkelijke medewerking van de leden zijn. Het verschaffen van bouwstoffen ter voortzetting van deze lexicologische arbeid behoort stellig tot één der hoofdtaken van onze Vereniging. Wij hopen van harte, dat de actieve redactie van het Woordenboek niet vergeefs bij onze deskundigen zal aankloppen.

Wij menen het verslag van Dr.de Tollenaere niet beter bij onze leden te kunnen inleiden dan door het te plaatsen in het wijder verband van de relatie tussen taal en zeevaart. Daarom plaatsen wij als eerste artikel in deze aflevering de voordracht van de Neerlandicus Drs.C.VAN DE KETTERIJ op onze jaarvergadering van 29 mei j.l. te Hoorn, getiteld: Algemene taal en zeemanstaal, terwijl ons lid Dr.C.KRUYSKAMP, eveneens redacteur van het Woordenboek der Nederlandsche Taal, behalve op de internationale Jal, de aandacht vestigt op de Nederlandse zeemanswoordenboeken.

Het Bestuur.

ALGEMENE TAAL EN ZEEMANSTAAL

door Drs. C.van de Ketterij

Mijnheer de Voorzitter, Dames en Heren,

Wanneer U het mij niet al te zeer als een gebrek wil rekenen dat ik als een middelbare scholier in een opstel, direct met mijn onderwerp van wal steek, dan moet ik U zeggen dat ik hier slechts oppervlakkig en generaliserend iets over algemene taal en over zeemanstaal te berde zal kunnen brengen. Met algemene taal bedoel ik de Nederlandse taal. Voor iemand die enige elementaire geografische kennis bezit zal de betekenis van deze woordgroep geen nadere toelichting eisen: de staatkundige grenzen van Nederland zijn hem bekend en taal is voor hem... taal. Anders wordt het wanneer die iemand iets aan taalkunde gedaan heeft. Hij moet constateren dat er anno 1965 moeilijk meer een taalkundige te vinden is die het fenomeen taal verbaal volledig kan omvatten; het is zelfs niet goed

mogelijk gebleken een bevredigende definitie te geven van een woord, een woordgroep of een zin.

Ik moet U bekennen dat ik mijzelf met wat hier tot nu toe opgemerkt is, zonodig enigszins verontschuldigen wil voor het feit dat ik geen exacte omschrijving van de Nederlandse taal geven kan. Mede als gevolg daarvan zit ik, na eerst met deze lezing "opgescheept" te zijn, met het eerste gedeelte van mijn onderwerp reeds in de boot, ja zelfs aan lager wal. Om vlot te raken zal ik roeien met de riemen die ik heb en vervolgens op het kompas varen van die stuurman die zich - buiten het linguïstisch vaarwater - aan wal bevindt en die probleemloos stelt: de Nederlandse taal is de taal die door alle Nederlanders gesproken en verstaan wordt. Met hem ga ik in zee. Wij zeilen zuidwaarts met een kalm westenwindje en laten het anker vallen bij de oever van een der Zeeuwse stromen. Daar staat een (Nederlandse) boer op de dijk. Terwijl hij met zijn armen zwaait roept hij ons toe. "Elepe julder dat kacheltje is uut de duleve elen!" - Een merkwaardige klankgroep met mogelijk poëtische kwaliteiten voor mijn stuurman, doch minder verstaanbaar voor hem dan het Frans van een tourist die de weg naar de Keukenhof vraagt. Soortgelijke ervaringen wachten ons in Scheveningen, Takoziyl, Diepeveen, alsmede in andere streken van ons land die niet te bezeilen zijn. De Nederlandse taal is blijkbaar niet de taal van alle Nederlanders. Waar vinden we onze taal dan wel, waar treffen wij haar in adequate toestand aan? Ik heb horen verluiden dat de stad Haarlem de twijfelachtige reputatie bezit dat daar het juiste Nederlands gesproken wordt; waarom, is me nooit ter ore gekomen. Blijkens een recent krantebericht, waarin de Nederlanders uitgenodigd werden het komend seizoen critisch radiosprekers te beluisteren en vervolgens aan het Dialectbureau van de Koninklijke Nederlandse Akademie te Amsterdam mee te delen welke sprekers zich het best van onze moedertaal bedienen, gelooft in dit opzicht niet iedereen in Haarlem. Het zou mij niet verwonderen als onze minister, professor mr. dr. I. A. Diepenhorst, de meeste vaderlanders in dit opzicht achter zich kreeg. Doch ook in de hoofdstad van Noord-Holland kan het gebeuren dat stadgenoten elkaar niet verstaan. Toevallig was mijn stuurman, die zowel op het land als ter zee mijn trouwe metgezel is, er getuige van hoe daar een econoom en een taalkundige 5 minuten langs elkaar heen praatten, elkaar niet goed verstonden, omdat het woord "structureel" in hun beider vocabulaire een verschillende, zelfs tegenovergestelde betekenis droeg. En toen mijn reisgenoot en ik na onze omzwervingen

door Nederland op zoek naar het Nederlands een oorlam nuttigden en mijn driejarig dochtertje met mij een gesprek begon waarbij woorden gebezigd werden als paardje, ka, hogè en loeja, toen zei de man dat hij nooit meer een omschrijving van de Nederlandse taal zou kunnen geven.

Met deze niet geheel aan de fantasie ontsproten voorvallen zullen we o. a. rekening moeten houden wanneer we iets naders zullen zeggen over algemene taal. We kunnen er tweeërlei groepering in aanbren- gen:

- a) een geografische
- b) een sociologische.

In geval a) noemt men de afzonderlijke groepen dialecten, ook wel streektalen, welke laatste benaming de voorkeur verdienen kan, niet alleen omdat deze groepen aan een bepaalde streek gebonden zijn, doch ook omdat zij kenmerken bezitten die volgens de meeste taalkundigen het essentiële van een taal uitmaken. Deze streektalen mogen zich de laatste 50 jaar verheugen in een overvloedige belangstelling, in die zin dat ze uitvoerig bestudeerd zijn.

De algemene taal, die men zowel de moeder als de dochter der streektalen zou kunnen noemen, wordt in dit verband wel genoemd: cultuurtaal, standaardtaal, bovengewestelijke taal, doch vooral Algemeen Beschaafd Nederlands. Inzonderheid als gevolg van het toenemen der communicatiemiddelen - in de ruimste zin van het woord - en het intensieve gebruik dat men van deze middelen maakt, zijn de dialecten heel snel terrein aan het verliezen.

Met betrekking tot de volgende groepering kan men in vele opzichten het tegendeel constateren. De afzonderlijke groepen zijn hier niet geografisch doch in hoofdzaak sociaal bepaald. Zij kunnen geen aanspraak maken op de benaming taal; zij zijn nog onvoldoende gesignaleerd en nauwelijks bestudeerd. Waar de dialecten gedoemd zijn uit te sterven daar is hun een lang en vruchtbaar leven beschoren. De dialecten onderscheiden zich vooral op fonisch gebied van het Algemeen Beschaafd, terwijl bij de groeptalen voornamelijk het lexicale moment het grootste verschil uitmaakt bij vergelijking met de algemene taal. De uiterste consequentie van het hanteren van het lexicale criterium zou er op neerkomen dat men niet een onderscheiding kreeg van groepen taalgebruikers doch van individuele. Ieder mens heeft zijn eigen woordenschat die kwalitatief en kwantitatief van die van anderen verschilt, en die voortdurend aan verandering onderhevig is. Bepaalde contacten, gebeurtenissen, ervaringen enz. wijzigen de structuur van een betekenisveld van woorden

in een bepaald vocabulaire. Spectaculair zijn deze veranderingen bij een kind. Van Ginneken heeft daarvan een voorbeeld gegeven en persoonlijk verkeer ik in de gelukkige omstandigheid er dagelijks getuige van te zijn. Toen mijn dochtertje het box-stadium bereikt had wees mijn vrouw haar op een niet alledaagse verschijning in de stad: een paard. Het stond voor een draaiorgel gespannen. Een halfjaar lang leefde het kind in de veronderstelling dat "paardje" zoiets was als: "een kleurrijk, zich nu-en-dan voortbewegend geheel dat wonder-mooie klanken uitstootte". Ik zal me haar ontgoochelde blik altijd blijven herinneren toen ik het geluk - of het ongeluk - had, haar tijdens een wandeling een echt paard, grazend in de wei aan te wijzen. Dat er slechts een geringe vorm van protest kwam tegen zo'n revolutionaire "betekenisverdichting" bewijst hoezeer zij aan dat soort van grapjes van grote mensen gewend was. De komst van de goed-heiligman leerde haar dat paarden niet altijd bruin hoeven te zijn. Een bezoek aan een dierentuin heeft haar woord paard nog meer inhoud gegeven, al is het haar nog niet mogelijk een pony van een veulen te onderscheiden. Onmogelijk is om het luipaard en het zeepaardje in het beeld te integreren. Dit semantische beeld zal nog eens aanzienlijk gewijzigd worden wanneer ze een paard bereden heeft.

Men mene niet dat wanneer de mens volwassen is - wat dit woord dan ook precies moge betekenen - zijn vocabulaire ook de volle wasdom bereikt heeft. Wij blijven - ook in dit opzicht - kind.

Hieruit mag blijken dat de in het begin van deze eeuw populaire leuze: "taal is individueel" niet in de laatste plaats van toepassing is op het semantische aspect van de taal. Woordenboeken die gebaseerd zijn op het taalgebruik van een persoon behoren niet tot de onmogelijkheden, zeker niet als deze taalgebruiker bovendien taalkunstenaar is. Het zal in dit verband duidelijk zijn dat de taak van de lexicograaf die de algemene taal beschrijft, niet gemakkelijk is. Hij moet immers een beschrijving geven van woorden die niet alleen in een bepaalde context geïntegreerd zijn, doch bovendien het geestelijk eigendom van vele individuen afzonderlijk. Hij kan slechts een abstractie geven van de betekenissen die een woord in concreet gebruik van één individu in tal van gevallen kan hebben. Wie is hij, dat hij een adequate beschrijving van het woord regen zal geven, opgetekend uit de mond van een landbouwer, een vakantieganger, een geoloog of een dromerig dichter, die aan alle semantische aspecten en nuances van dat woord recht doet?

Van de 16de eeuwse hoogleraar te Leiden J.J. Scaliger is in dit verband de uitspraak bekend: "Heeft iemand het strengste vonnis verdiend, straf hem dan niet met dwangarbeid in het tuchthuis of de mijnen; neen, laat hem woordenboeken schrijven, want alle mogelijke kwellingen zijn in dat ene werk begrepen". 1) Dat Scaliger in alle eer en deugd geleefd heeft moge men o.a. concluderen uit het feit dat zijn naam ontbreekt in de rij der illustere lexicografen. Ik zou om de indruk weg te nemen, dat bovengenoemde opmerking niet meer dan een barokke overdrijving is, kunnen wijzen op de verzuchting van een bekend lexicograaf in 1963: "Twijfel en frustratie zijn dagelijks mijn deel." 2)

Na deze uitweiding pro domo of, zo U wilt *adversum domum*, kom ik tot de tweede indeling van de algemene taal, die ik ruwweg aangeduid heb als de sociologische. Men moet immers nooit uit het oog verliezen dat ieder individu zijn taal en dus vooral ook zijn woordenschat verwerft en zich eigen maakt in een bepaalde gemeenschap. Taal leeft in, door en ter wille van een gemeenschap en is onbestaanbaar zonder deze. Men heeft wanneer men de algemene taal vanuit dit standpunt bestudeert, dringend de hulp nodig van de sociografie.

De vader van de moderne, structurele taalkunde, Ferdinand de Saussure heeft reeds in 1906 deze twee aspecten van het verschijnsel taal t.w. het individuele en het sociale onderkend en ze onder beroemd geworden woorden gebracht resp. als parole en langue. Men heeft er m.i. te weinig nadruk op gelegd dat deze scheiding vooral door een sociologische visie op de taal ingegeven is en dat: "En séparant la langue de la parole, on sépare du même coup ce qui est social de ce qui est individuel." 3)

Wanneer men nu te maken heeft met een gemeenschap, die een linguïstische eenheid vormt doordat de leden ervan een voor die gemeenschap karakteristiek gebruik van de algemene taal maken, kan men zeggen dat deze leden zich bedienen van een groeptaal; anderen spreken in dit verband van sociale taalkringen die onderscheiden zijn van de lokale (de dialecten) en van de familiale. 4) Tot de familiale taalkringen kan men dan rekenen: de kindertaal waarbinnen verschillende stadia te onderscheiden zijn - b.v. kleuter - en de pubertaal - en mogelijk ook "vrouwenpraat" en "mannentaal".

Van de sociale taalgroepen zou ik in dit verband alleen een

1) t/m 4) zie blz. 18

bepaalde groep willen noemen: de vaktalen. Het is niet toevallig dat zij meer dan de andere groeptalen bestudeerd zijn. Zij zijn het meest grijpbaar doordat zij zich bewegen in een milieu dat een concreet karakter draagt: dat van het ambt of beroep, kortom van de werkkring. De woorden uit deze taal duiden zaken aan zoals zij veelal alleen in die werkkring bestaan; het zijn vaak vaktermen. Vaktalen zijn ouder dan veel andere groeptalen en hebben van oudsher een belangrijke positie ingenomen te midden van de algemene taal, waarin ze wortelen. Men vergelijkte in dit verband wat Van Winschooten in de voorrede van zijn Seeman (1681) tot "den taalkundigen Leeser" zegt: "en soo de tijd, en de gelegendheid het lijden kon, ik sou' uuw ook in het korte leeveren, een Land, en Steeman, om onder de naam van deese drie, uuw te geeven een ruuwe schets van onse geheele Neederlandse taal".

Dat onze huidige maatschappij uitermate gespecialiseerd is, heeft tweërlei invloed op de vaktalen: enerzijds neemt in de intellectuele beroepen het vakjargon voortdurend toe, terwijl aan de andere kant de vanouds bekende ambachtstalen aan het vervlakken en uitsterven zijn. Wat een leerjongen vroeger als eigenhandig vervaardigd proefstuk moest tonen om zich gezet te kunnen noemen, komt thans geprefabriceerd van een toeleveringsbedrijf; hier kent men geen details, geen onderdelen; wij hebben die prijsgegeven aan de machine die ze met de daarbij horende benamingen voor eeuwig opslokt heeft.

Ik noem U hier voor de vuist weg enkele titels van woordenlijsten of -boeken die betrekking hebben op vaktalen en waarvan het Woordenboek der Nederlandsche Taal een gretig gebruik maakt.

Th. Coopman, Steenbakkerij. (1894).

J. Vuylsteke, Ambacht van den Smid. (1895).

A. van Houcke en J. Sleyden, Ambacht van den Metselaar. (1897).

J. en V. van Keirsbilck, Ambacht van den Timmerman. (1898).

A. van Houcke, Ambacht van den Loodgieter en Zinkbewerker. (1901).

H. Couzijn, Vaktermen uit het Bankbedrijf. (1923).

A. Quicke, Brouwersvak. (1926).

J. Lindemans, e.a., Vakwoordenlijst der Hopteelt. (1928).

J. T. Bonthond, Woordenboek voor den Manufacturier. (1942).

J. Tas, Viertalig Textiel-Woordenboek voor de Handel. (1953).

Chr. Stapelkamp, Veenderijtermen, in Tijdschr. v. Ned. Taal- en Letterk., deel 71, p. 129.

Jan v. Bakel, De Vaktaal van de Nederlandse Klompenmakers. (1958).
C. Kostelijk, Een bijdrage tot het hedendaagse toneelspelersjargon, in N. Taalgids, 52, 335 en 54, 36.

Vervolgens treft men in Van Ginneken's Handboek der Nederlandsche Taal, deel II, een beknopte beschrijving aan met daarachter woordenlijsten van 70 vaktalen. Deze zijn gebonden aan een bepaald beroep, een ambacht enz.; hij noemt ze lagere vaktalen. De term hogere vaktalen reserveert hij voor de jagerstaal, soldatentaal en zeemanstaal.

U zult er geen bezwaar van historische aard tegen aanvoeren wanneer ik de mening verkondig dat van alle vaktalen de zeemanstaal altijd de belangrijkste rol in onze taalgemeenschap gespeeld heeft. Nederland - of hoe men het geschiedkundig dan ook noemen moet - dat lage land, eertijds doorsneden van de zee, heeft zich daaraan ontworsteld, is menigmaal opnieuw daaruit verzezen, heeft immer zijn zonen zonder onderscheid het zeegat uitgestuurd, is als maar weinig landen ter wereld één met de zee. Wij, zeebonken zowel als landrotten, danken haar veel: vanaf onze veel bezongen en verbeelde unieke luchten tot de levering van voldoende calorieën op een vleesloze vrijdag.

Deze prozaïsche poging om te verbeelden de rol die de zee te midden van ons volk gespeeld heeft, voert mij onwillekeurig naar onze letterkunde: deze bevat een afspiegeling van het feit dat zee en zeevaart met ons volksbestaan verweven zijn. Een schitterende bloemlezing is in 1912-14 in 3 kwarto-delen uitgegeven door Dr. D. F. Scheurleer onder de titel: Onze Mannen ter Zee in Dicht en Beeld. Deze bundels zijn eigenlijk een letterkundig staartje van De Jonges vermaarde Geschiedenis van het Nederlandsch Zeewezen. De samensteller van deze bundels geeft een chronologisch gerangschikte verzameling van gedichten en liederen die betrekking hebben op feiten die door De Jonge vermeld worden. Duidelijk wordt bij monde van dichters aangetoond hoezeer het volk op de hoogte is van - en meeleeft met wat er op zee gebeurt. De dichterlijke verbeelding van een gebeurtenis zal verschillen van de beschrijving die de historicus van die gebeurtenis geeft; dichters nemen veelal scherp waar en geven daardoor bepaalde bijzonderheden, wat tot gevolg kan hebben dat men een duidelijker beeld krijgt van historische feiten. Men vergeet niet dat men veelal te maken heeft met ooggetuigen en dat het lied in de 17de eeuw b.v., vaak de functie heeft van wat wij een reportage

noemen. Bekend is dat er op sommige schepen lieden aanwezig waren die belangrijke belevenissen inz. krijgsverrichtingen ter plaatse bezongen en vervolgens bij terugkeer in het vaderland den volke "het nieuws, heet van de naald" meedeelden. Jacob van Lennep heeft de heer De Jonge meer dan eens attent gemaakt op deze verslaggevers. Doch pas kort voor de dood van laatstgenoemde had Van Lennep hem overtuigd en besloot De Jonge om "by onze bloot letterkundige schrijvers eens naar nieuwe bouwstoffen voor zijn arbeid om te snuffelen". 5)

De bundels van Scheurleer geven meer dan een verslag: we maken daarin ook persoonlijk kennis met schepelingen van allerlei rang en wij beluisteren hun taal.

1799: De Engels en Russen landen in Noord-Holland, zegt het geschiedenisboekje. Hoor hoe een driftige en verontwaardigde matroos hierop reageert wanneer hij boven de storm uit zijn bootsman toeroept:

Godome, Bootsman! kult gij mij?

Of denkt die Donderslag dat wij

Verwaard zijn voor een Dog? 6)

1629: Piet Heyn sneuvelt in een gevecht tegen de Duinkerkers.

Een ooggetuige verhaalt:

Hoort toe alle gemeyn

Wat men U sal gewagen,

Ons Admirael certeyn,

Mogen wy wel beklagen,

Dat hy in dese dagen

Zoo syn leven liet;

Niemant hoeft te vragen

Of 't ons is verdriet.

Wy leyden haer aenboort

Moedigh en kloeck verheven,

Ons Admirael doen voort

Sprak, wie met my syn leven

Wil wagen sonder sneven,

Maeck ick tot grooter staet,

En wie my wil begeven

Zal hangen sonder genaet,

Eer dat ons Admirael

De doot heeft wech genomen,

Zagen wy sonder fael

Drie schepen na ons komen,

En hebben sonder schromen,

Haer lustigh na-gejaegt,

Wy syn daer by gekomen

Kloeckmoedigh onbeswaert.

Elck was wel gemoet,

Niemandt sagh men schroomen,...

Maer eylacy, verwoet

Is daer een Koegel gekomen,

En heeft ons wegh genomen

Ons Admirael certeen,

Ons schrijver als den vromen,

Trompetter in 't gemeen,

5) en 6) zie blz. 18

Ons Kapitein als dan

Hoorde men kloeckmoedigh spreken, Om ons vyandt te krencken,

Elck weer hem als een man, De doot van onsen Heer

Om onse doot te wreken, Dat sal haer wel gedencken:

Kloekheit daer gebleken. Wy hebben haer gaen schenken

By onsen Capiteyn, Van het Wy-water goet,

De moet heeft hem niet besweken Daer sullen zy van moeten drincken

Toont hem als een Romeyn. Om te wreken den doot.

Wy hebben met der spoet Dees Victory gemeen

Kloekmoedigh sonder falen, Heeft Godt ons noch gegeven,

Ons Admirael syn bloedt Ons Admirael Piet-Heyn

Op haer weer gaen verhalen, Moest daer laten sijn leven,

Dus moesten zy 't weer betalen Nochtans moet sijn beschreven

Al te samen kleyn en groot, Sijn vrome daden groot,

't Schip van haer Admiralen, Diē hy noch heeft bedreven

Sloegen wy meest al doot. In 't eynde van sijn doot. 7)

Ik kan U, voorzover U nog geen kennis van dit werk genomen hebt, aanraden dit eerlang te doen.

Wanneer ik vervolgens iets zal zeggen met betrekking tot de zeemanstaal wil ik allereerst opmerken dat "het beroep" van de zeeman met zich meebrengt dat hij onder zeer bijzondere omstandigheden leeft; dit heeft een karakteristieke weerslag op zijn taal. Hij beweegt zich varend voort tussen water en wolken, te midden van een onbegrensde ruimte, doch met behulp van een vaartuig van geringe afmeting. Dit laatste vormt zijn leefmilieu, zijn wereld, waaraan hij mede gestalte gegeven heeft door zijn taal, die hij leefbaar gemaakt heeft door zijn taal. Vertrouwde woorden treffen we er, die aan de omstandigheden aangepast zijn. Men komt als benaming voor (onder)-delen van een schip b.v. veel woorden tegen die oorspronkelijk lichaamsdelen betekenen. Een vaartuig bezit niet alleen: een geraamte, romp, kop, hoofd, kin, neus, huid, buik, rug, billen en ribben, doch we vinden aan boord ook: ogen, oren, halzen, harten, kelen, spieren, armen, handen, voeten, knieën, hielen, schenen.

Een zeeman is er de man niet naar om een schoothondje op zijn tochten mee te nemen; hoogstens een kat ter bestrijding van de uit het algemene spraakgebruik bekende muis, die bij het vergaan van een schip het lot der bemanning deelt. Dit neemt niet weg dat er "in

7) zie blz. 18

tweede instantie" een uitgebreide scheepsfauna bestaat; in dit verband zijn te noemen de volgende woorden die veelal ook de bouwstenen vormden voor afleidingen en samenstellingen: paard, hond, bok, ezel, schildpad, slang, papegaai, terwijl hier ook kat en muis niet ontbreken; waarschijnlijk alleen als marinetermen zijn hieraan toe te voegen: ezelshoofd, olifantspoten, duiventil, meeuwengat, hanepoot, apentafel.

De rechtspraak aan boord was niet al te gecompliceerd, doch de straffen zo veel te meer, zoals uit sommige benamingen daarvoor direct en overduidelijk blijkt.

Of de zogenaamde zangerigheid, die men in kustdialecten aantreft, ook als een karakteristiek element van zeemanstaal genoemd moet worden, is een vraag die ik niet beantwoorden kan. Zou dit wel het geval blijken te zijn dan zal wellicht iemand eens een verband leggen tussen deze "muzikaliteit" en het voorkomen van tal van woorden, die oorspronkelijk als benaming voor een muziekinstrument fungeren, zoals fluit, trommel, tromp, trompet, viool, harp.

Zonder een omstandig gebruik te maken van verbalisme waaraan ik me zojuist enigszins bezondigd heb, zie ik een reëel verband tussen de korte, verdichte en affectieve taalvorm die de zeeman hanteert en het leven op, en soms ook te midden van een onberekenbare zee; hier telt iedere seconde; deze taal moet direct op de man en op de zaak af zijn; zij mist de functie om onderhoudend te zijn, om uiting te geven aan een diepe bespiegeling, aan een langdradig logisch betoog, aan een wereldschokkende visie. Hier ontbreekt een uitgelezen woordenkeus. Doch men hoede zich ervoor om daarom deze taal grof of onbeschaafd te noemen.

Bij vergelijking met andere groeptalen onderscheidt de zeemans-taal zich doordat zij sterk internationaal georiënteerd is. De zeeman leeft niet immer op zijn kleine domein in zee. Aan het eind van iedere reis wachten hem zeer gevarieerde contacten; in iedere stad vindt hij een andere woordenschat, waarvan hij na een vluchtige kennisneming altijd wel iets overhoudt. Hier ligt de kiem voor een vruchtbare verrijking van zijn vocabulaire en het is vooral hierdoor dat zijn taal minder statisch is dan het verblijf op een zo begrensde oppervlakte als een vaartuig zou doen vermoeden.

De algemene taal maakt een dankbaar gebruik van de taal der zeelieden om zich te vernieuwen. Zij neemt vaak woorden en uitdrukkingen die de zeemanstaal eerder aan haar ontleend had, in een veranderde

vorm terug. Deze dienen ter vervanging van afgesleten taalvormen en verrijken als zodanig de algemene taal. M. de Vries, de initiator van het Woordenboek der Nederlandsche Taal, merkt in dit verband op, na bekeerd te zijn van zijn "wel wat bekrompen begrippen uit de oude classieke school": "wanneer de volkstaal iets aanbood, dat minder welvoeglijk klonk, dat overkiesche ooren licht kwetsen kon, of wel rechtstreeks tot de platte spraak van het gemeen behoorde, mochten wij niet al te vies vallen of uit laffe preutscheid door uitsluiting de taal verarmen." 8)

De invloed van de zeemanstaal op de algemene is het duidelijkst aan te wijzen in de voorraad vaste uitdrukkingen, spreekwoorden en zegswijzen die de algemene taal ter beschikking staan. Wij hebben hier voornamelijk te doen met vaste verbindingen in de zeemanstaal, die door de spraakmakende gemeente overdrachtelijk toegepast worden. Bekend en veelvuldig gebezigd is de uitdrukking: een oog(je) in 't zeil houden: "erop letten of iets goed gaat, een wakend oog houden op". Bij Vondel vindt men deze uitdrukking reeds in zijn Verovering van Grol; daarnaast gebruikt hij de verbinding ook letterlijk - dus in de zin van: kijken naar, letten op het zeil - in zijn hekeldicht: "De Roskam". 9) In Amsterdam en Den Haag trof men de Oog-in-het-zeilstraat aan; of deze namen nog steeds in gebruik zijn is mij niet bekend. In Den Haag schijnt de straat zo genoemd te zijn naar het uithangbord van een tabaksverkoper met als opschrift: "Gebruikt dit heilzaam kruid, geteelt tot 's menschen heil, De saus van wijn en bier, maar houd een oog in 't zeil." In uitdrukkingen die gebezigd worden met betrekking tot iemand die overvloedig "wijn en bier" genuttigd heeft, komt ook dit woord zeil of een afleiding daarvan nog al eens voor. Ik ontleen er enige aan het boekje van F. Kerdijk: Alles wel aan boord, hoewel ik de indruk heb dat ze niet alle "mondgemeen" zijn in algemene taal: Hij staat stijf onder het zeil, hij is zeil of hij is weer onder zeil, hij zeilt met volle zeilen, hij komt met een vol of met een nat zeil thuis. Om even bij dit eertijds zo belangrijke scheepsattribuut, het zeil, te blijven: het is niet alleen de zeeman die onder zeil gaat al dan niet met iemand. Wanneer iemand alle zeilen bijzet zal het hem in zijn zeil waaien. Wie met de zeilen tegen de mast ligt, zal mogelijk zeil moeten inbinden, wil hij niet met de laatste schepen onder zeil gaan.

8) en 9) zie blz. 18

Wanneer het Woordenboek der Nederlandsche Taal eenmaal de beschrijving van dit woord voltooid zal hebben, zullen er zeker nog veel meer dergelijke uitdrukkingen bloot gelegd worden; dan zal tevens van ieder afzonderlijk blijken wanneer deze voor 't eerst in overdrachtelijke zin gebruikt is.

Opdoeken: "de zeilen samenvouwen", kennen we in de uitdrukking: je kunt wel opdoeken; het wordt vervolgens ook toegepast met betrekking tot zaken in de zin van "opheffen, buiten gebruik stellen".

Een vaartuig toetakelen is "het voorzien van tuigage, het optuigen"; de moed en vechtlust van de zeeman zullen er niet vreemd aan zijn dat iemand toetakelen synoniem is met: "iemand aftuigen".

Ergens vertuigd liggen is gaan betekenen: "een weinig benijdenswaardige plaats innemen". Het is het beste om in een dergelijke situatie te trachten een kat op het anker te zetten.

De algemene taal heeft er goede nota van genomen dat een zeeman op het land niet in zijn element is. Men kan iemand landerig maken door hem steeds te confronteren met zaken waaraan hij het land heeft. Men zal het over een andere boeg moeten gooien om te voorkomen dat er tenslotte geen land meer met hem te bezeilen is.

De gedachten waaraan uitdrukking gegeven wordt in: als het getij verloopt, verzet men de bakens en een schip op 't strand is een baken in zee zijn in het Nederlands ook anders onder woorden gebracht, doch in deze vorm zijn de uitdrukkingen typerend voor de invloed van de zeemanstaal.

Deze voorbeelden zijn vooral nog aan te vullen met spreekwoorden enz. die verband houden met de visserij. Zo b.v. achter het net vissen, door de mazen kruipen, een geheugen hebben als een garnaal, in troebel water vissen. Naast de bakvis kent men in sommige streken ook het half volwassen brasempje, waarmee men een jongeman aanduidt.

Niet gering is het aantal woorden en uitdrukkingen van vreemde oorsprong die via de zeemanstaal in het Nederlands beland zijn, veelal in verbasterde vorm. Tot deze groep zijn tevens deze te rekenen, waarvan de etymologie niet vaststaat, en die vaak alleen in gemeenzame taal gebezigd worden. Tot deze laatste categorie behoort bekaaid, dat gewestelijk o.a. in Zeeland dagelijks ge-

bruikt wordt in de zin: "verkeerd, slecht of in de war". Dat dit woord iets te maken zou hebben met kaai (kade) is zeker een fabeltje. Iemand heeft dit verband eens gelegd uitgaande van de verbinding bekaaide vis; zijn omschrijving hiervan: "bedorven vis doordat deze te lang op de kaai gelegen heeft", hebben de meeste zeemanswoordenboeken trouw overgenomen.

De uitdrukking op z'n baadje krijgen is zeker nog niet verouderd evenals op zijn wammes (wambuis) krijgen. Baadje is afgeleid van het Maleise badjoe, een inheems kledingstuk.

Met betrekking tot het woord oorlam moet ik U zeggen dat dit niet tot mijn actieve woordenschat behoort: de goede dingen op deze aarde gaan nu eenmaal vaak schuil onder verschillende namen. Het woord is verkort uit het Maleise orang lama datang, dat overgezet zijnde, luidt: "een mens die lang geleden gekomen is", waarmee dan bedoeld wordt: een vreemdeling die na een lang verblijf in Indië naar het moederland terugkeert, rijk aan ervaringen; vervolgens gaat het betekenen een ervaren matroos - onder de koopvaardijmatrozen zijn oorlammen ook de "oorlogsmatrozen" - en tenslotte bij overdracht: de borrel die de oorlam zo weet te waarderden. Dit soort verbasteringen of deze spontane taalontwikkelingen - het is zoals men dit zien wil - zijn karakteristiek voor een aantal groeptalen in het algemeen en voor de zeemanstaal in het bijzonder; hier ontbreken immers regulerende voorschriften met betrekking tot spelling, uitspraak en derg. Trouwens welke taalverandering - dus ook taalontwikkeling - is niet begonnen met een "verbastering", met een buiten-zijn-boekje-gaan van een groep der taalgemeenschap!

Niet lang geleden hoorde ik uit de mond van Zeeuwse vissers een woord waarvan ik in eerste instantie meen dat het uit een woordgroep voorkomend in het Frans, ontstaan is, al doet het qua klank wel Nederlands aan nl. - excusez le mot - pisankeren; de betekenis is zoveel als: "zeuren, tot vervelens toe over iets onbelangrijks uitweiden". Ankeren zou zeker in visserstaal niet vreemd zijn en aangezien deze taal anders discrimineert dan het Algemeen Beschaafd Nederlands, zou het geen moeilijkheden opleveren om in dit woord een samenstelling te zien; ook al, omdat de algemene taal vroeger lang niet vies geweest is van het als eerste lid der samenstelling bedoelde woord, wat o.a. af te leiden valt uit het feit dat het Woordenboek der Nederlandsche Taal

met het in 1925 aanwezige materiaal ongeveer 40 kolommen met afleidingen en samenstellingen van dit woord moest vullen. Ons woord ontbreekt daar echter. Wanneer een Fransman een uitvoerig verhaal vertelt komt het voor dat hij iedere zin begint met et puis encore: deze klankgroep zet zich vast in de oren van de toehoorder, voor wie alles onverstaanbaar is, die zijn gesprekspartner nuchter toevoegt: man, pisanker niet zo! Dat het woord tudorren - een visserswoord met de betekenis "een hazeslaapje doen" (b.v. nadat men de netten uitgeworpen heeft) - niet uit het Frans afkomstig is, doch van het Maleise tidor, neem ik op gezag van sommige leden Uwer Vereniging direct aan. Een ander geval van een zinswoord treffen wij aan in de benaming: mogen-wij-zwijgen met de betekenis van "een ondefinieerbare massa", bestaande o.a. uit gehakt, kropsla, aardappelen enz., dat bij de marine in gebruik schijnt te zijn.

Een staaltje van spontane taalontwikkeling treffen we eveneens aan bij een groep oer-Nederlandse persoonsnamen, waarvan de betekenis door overdracht gewijzigd is. Zo wordt Janmaat collectief gebezigd voor "scheepsvolk". Kortjan was eertijds een belangrijk attribuut van een matroos. Een bepaald soort klem of nijptang om planken te buigen kreeg de naam Klaas, waarschijnlijk naar de uitvinder daarvan. Het woord dirk wordt in de vakwoordenboeken verschillend omschreven: in ieder geval is het o.a. de benaming voor een touw, waarmee de bezaansboom of de giek op- en neergehaald kan worden. Elk der gebogen, buitenboords overstekende balken of stangen die dienen om daaraan lichte vaartuigen te hangen dragen de naam: dauid. Onder de woordvorm Keesje gaat aan boord schuil: "een dunne tros die dient om een zwaarder touw over te halen". Ook tot deze categorie te rekenen is langeveld: "het mondstuk van een mortier". Ten onrechte legt men soms verband tussen M.H.Tromp en het mondstuk van een kanon dat met een zelfde klankvorm aangeduid wordt. Bij de marine zijn nog bekend: Gerrit: "een meeuw die op een geusstok zit", en Julianakneiters, een bepaald soort broden die men op zaterdag en zondag eet omdat ze lang vers zouden blijven. Het verkleinwoord van de vrouwen naam Griet dient als benaming voor: het bramzeil van de bezaansmast; het bovenkruiszeil. Volgens de overlevering heeft eens een scheepsjongen de schrik van zijn leven gekregen toen hij ontdekte dat de bovenkruisraasgast een meisje, een zekere Grietje van Dijk was. Het was haar bij het afscheid van haar

geliefde op het havenhoofd te machtig geworden en ze had de stap aan boord gewaagd. Er zijn nogal wat liederen waarin dit thema behandeld wordt; soms is het de zucht naar avontuur die een vrouw aan boord brengt, doch veelal ook een gevolg van de overredingskracht van de matroos. Scheurleer geeft daarvan verschillende voorbeelden:

Sa, mooy Meisje luistert na mijn reden:

Als een jong Matroos zal ik u kleden,

Al met een Pikbroek aan;

Mooi meisje, wilt gy gaan

Met die kleere aan U frisse leeden? 10)

De Jonge, deel II, 29, vermeldt dat een zekere Willemtje Gerrits als busschietter gediend heeft op het schip 'Maarseveen' totdat ze bij haar gevangenneming ontdekt werd.

Niet alleen heeft de zeemanstaal op de algemene taal, maar vooral ook op andere (zeemans)talen invloed uitgeoefend. Wat dit betreft kan men denken aan de invloed op het Russisch, Duits, Frans, Portugees, Spaans, Italiaans en op de Scandinavische talen. Uit een lijst van Van Ginneken, 11) bestaande uit 2355 Nederlandse zeetermen blijkt, dat daarvan niet minder dan 1947 deel uitmaken van een of meer Europese zeemanstalen. De grootste afnemers zijn het Russisch, Duits en Frans. Voor het Russisch denke men niet in de eerste plaats aan Peter de Grote; in 1630 reeds werden in Archangel door Nederlanders scheepstimmerwerven gebouwd. Kluge, de bekende beschrijver van de Duitse zeemanstaal, wijst erop dat hij vooral in zijn 17de en 18de eeuwse bronnen Nederlandse termen tegenkomt, hetgeen te verklaren is doordat in deze tijd de meeste Duitse zeelieden op Hollandse schepen voeren; nog in de 18de eeuw was het Nederlands de voertaal op de Hamburger Seemannsschule. Van invloed op het Frans legt o.a. het proefschrift van Valkhoff genoegzaam getuigenis af. Onze zeemanstaal heeft met betrekking tot andere voor een belangrijk deel de toon en de woorden aangegeven. Niet in het minst blijkt dit ook uit de talrijke typisch Nederlandse klankvormen die ook thans nog de wereldkaarten vermelden.

Tot nu toe heb ik hier steeds gesproken over de (Nederlandse) zeemanstaal en ik heb de indruk dat U begrijpt wat ik ermee bedoel, al dekt de naam in geen geval "de zaak". Deze benaming heb ik toch 10) en 11) zie blz. 19

steeds gebezigt omdat men er zich reeds eeuwen van bediend heeft - in vaktaal en daarbuiten - en ook omdat ik vooralsnog geen adequate aanduiding kan vinden. Tot zeemanstaal dient men, vind ik, o.a. te rekenen de taal - voornamelijk in lexicologische zin - die verband houdt met:

De scheepsbouw.

De zeevaart, in dit verband gesteld tegenover:

De binnenvaart.

De marine.

De visserij, met inbegrip b.v. van alle namen van vissen, niet zoals de bioloog of de encyclopedie ze opgeeft, doch uit de mond van de visser.

Het is duidelijk dat men deze onderdelen, met name zeevaart en marine, in tweede instantie nader dient te preciseren. Het geheel zou mogelijk als volgt samen te vatten zijn: de taal van iedere groep die zich meer dan incidenteel per vaartuig over water verplaatst. Hieruit blijkt dan nogmaals dat de zojuist gegeven opsomming onvolledig was.

Wat ik hier ter sprake breng is vooral belangrijk voor degenen die zich zouden gaan bezig houden met het samenstellen van een nautisch lexicon. Woorden ontbreken me om uit te drukken hoe zeer Nederland het aan zijn stand verplicht is, er zorg voor te dragen dat een dergelijk woordenboek spoedig verschijnt. Een woordenboek dat historisch van opzet is, hetgeen ook inhouden moet dat het chronologisch begrensd is, waarmee dan tevens een in zeker opzicht "zakelijke" beperking is opgelegd. Men zou dus - evenals dat bij de nieuwe Jal schijnt te gaan gebeuren - de overgang van zeil- naar stoomvaart als eindpunt kunnen nemen. Goed denkbaar is ook dat men van de zojuist onderscheiden groepen aparte lexica samenstelt; visserij en marine zouden zich hiertoe goed lenen.

Tot heden toe zijn de meeste historisch opgezette woordenboeken het produkt van verschillende generaties geweest. Deze gang van zaken zal weldra tot het verleden behoren. Dit is in hoofdzaak te danken aan de nieuwe wegen die de moderne lexicografie bewandelt. Daar is een theoretische vernieuwing en vervolgens het gebruik van de machine.

Wie een woordenboek gaat schrijven heeft materiaal nodig, materiaal van immateriële aard: bouwstoffen. Hij kan enerzijds deze

zelf als taalgebruiker leveren, en vervolgens de beschrijving ter hand nemen, gebruik makend van introspectie en van reeds bestaande woordenboeken, en hij kan anderzijds - en dit is de meest ideale manier - zoveel mogelijk taaluitingen verzamelen en deze als bouwstoffen gebruiken. Maakt men in hoofdzaak gebruik van de eerste manier dan ontstaat een werk met kinderziekten en het duurt soms een eeuw eer het een representatief woordenboek geworden is. In het andere geval komt het woordenboek als grijsaard ter wereld. Het geesteskind van de Nederlandsche historische lexicografie zal waarschijnlijk ouder dan 125 jaar zijn. Ouderdomsgebreken - lacunes voor de hedendaagse gebruiker - zijn ondermijdelijk. Zoals dr. De Tollenaere herhaaldelijk heeft betoogd is er thans een methode waardoor het verzamelen der bouwstoffen sneller, accurater en goedkoper kan geschieden; de machine kan ook hier het grootste deel van het handwerk overnemen. "Door gebruik te maken van deze mechanische methode kan men in een bepaalde tijd het veertigvoudige verrichten van het werk dat op de oude manier in die tijd tot stand komt". Dit is geen optimistisch toekomstgeluid doch de uitspraak van pater R. Busa die reeds jaren ervaring op dit gebied opgedaan heeft in een centrum voor mechanische lexicologie in Italië. 12)

Men zou in het kader van het op te richten "Centrum voor Nederlandsche Lexicologie" te Leiden, waar de nieuwe methode toepassing zal vinden, bouwstoffen kunnen verzamelen waaruit later een zeemanswoordenboek geboren zou kunnen worden. Er zou een hechte samenwerking moeten bestaan met de oudere broer, het Woordenboek der Nederlandsche Taal, wiens materiaal en lange ervaring zeer te stade zouden komen. Men zou - helaas moet ik me in verband met afwezigheid van concrete plannen, steeds bedienen van het "potentiale" zou kunnen - kunnen komen tot een eerste, chronologisch en kwantitatief beperkte aflevering - desnoods bij wijze van proef - van een nautisch woordenboek. Het is verheugenswaardig dat de redactie van het WNT in principe besloten heeft mee te werken aan de voorbereidingen voor een nieuwe uitgave van het "Glossaire Nautique" van Jal. Deze voorbereiding immers zal een aanzienlijk quantum materiaal opleveren, waarop de Nederlandse tegenhanger van Jal² gebaseerd zou kunnen worden.

Tot slot, dames en heren, wil ik U geluk wensen met de keuze van de stad Hoorn als plaats van samenkomst. Ik zal de loftrumpet niet

12) zie blz. 19

steken over de schitterende ligging van dit oord, noch over de dromerige rust die hier hangt tussen de oude gevels en die de bewoner van randstad Holland zo weldadig aandoet. Het is uit zee-historische overwegingen dat ik U geluk wens. Wij bevinden ons op historische grond. Niet in de eerste plaats omdat de wieg van een J.P. Coen, een Hadrianus Junius of een Ysbrantsz. Bontekoe hier stond, doch vooral ook omdat de eerste zeeman volgens een mythe in Hoorn geboren is. Aangezien ik me geen roemrijker plaats kan indenken voor een beginnend zeeman, geloof ik in deze mythe 13), die Vondel opgetekend heeft in zijn 'Lof der Zeevaart' en waarmee ik eindig:

Wat my belanght, een geest my luystert in mijne ooren
 Dat d'eerste Zeeman is van't schuym der Zee geboren,
 Ontrent die streckdaer nu Enckhuysen word bespoelt',
 Wanneer de zuyder plas uyt zijne diepten woelt:
 Die, uyt het vocht geteelt, soodanigh van naturen
 Was, dat hy op het droogh te qualijck konde duuren,
 En boemde met een vlot langhs d'oevers, tot dat hy
 By storm, en onweer eens geraeckte aen d'oversy:
 Van sedert, afgerecht in't varen, hy de boeren
 Als veerman was gewoon nu hier, dan daer te voeren:
 Zijn eigen naem was Vreeck, vermits hy vreck onmild
 Kon vorderen zijn vracht, en eerde 't schippers gild
 Als hy 't op 't sterfbed noch, uyt zijn veroverd goetjen,
 Zijn bolleckvanger schonck, en smoddigh toppers hoetjen:
 Die van die tijd Matroos zijn wettigh aengeërft.
 Een dracht die sterven zal wanneer de Schipvaert sterft.

13) zie blz. 19

Noten:

- 1) Zie dr. F. de Tollenaere, Onze Woordenschat (a.o.-reeks 890) pag. 1.
- 2) Language, vol. 39, pag. 590 (1963).
- 3) Cours de Linguistique générale⁵, pag. 30 (1960).
- 4) Van Ginneken, Handboek der Nederlandsche Taal I (1913).
- 5) Jacob van Lennep, De werken van Vondel, deel VII, pag. 745 (1862).
- 6) Deel III, pag. 260.
- 7) Deel I, pag. 97.
- 8) Woordenboek der Nederlandsche Taal, deel I, pag. XLV (1882).
- 9) Regel 80.

- 10) Deel III, pag 87.
- 11) Handboek der Nederlandsche Taal, deel II, pag. 532 (1914).
- 12) F. de Tollenaere, Nieuwe Wegen in de Lexicologie, pag. 40 (1963).
- 13) Waarschijnlijk is deze mythe geïnspireerd door het verhaal over een inwoner van Hoorn, Ellert Verscarn, die "een seer reuckloos en avontuerlijck wedspel heeft aenghegaen, te weten, dat hy selfs een Schuyt soude maecken van vier koe-huyden, en daer mede varen van Hoorn tot Dantswijck, sonder yemandts hulp.... Dit heeft hy niet alleen aenghenomen, maer oock volbracht, en is behouden tot Dantswijck gekomen", D. Velius, Chronick van Hoorn, pag. 151 (1648).

Verder zijn geraadpleegd de beschikbare zeemanswoordenboeken, waarvan dr. Kruyskamp elders een overzicht geeft.

-o-o-o-o-o-

NEDERLANDSE ZEEMANSWOORDENBOEKEN

door Dr. C. Kruyskamp

I. Tot het eind van de 19de eeuw

Wie heden ten dage een Nederlands handwoordenboek opslaat om daarin een woord, een betekenis of een schrijfwijze op te zoeken, acht het vanzelfsprekend dat zulke woordenboeken er zijn; hij realiseert zich niet dat zij niet zo maar uit de lucht zijn komen vallen, dat er een hele voorgeschiedenis aan vast zit eer zij zo voor iedereen beschikbaar gekomen zijn. Dit geldt uiteraard ook voor de speciale woordenboeken, zoals die voor de zeemans-, scheepvaart- en scheepsbouwtermen, die wij hier eens wat nader willen bekijken.

Onze vroegste woordenboeken waren anders ingericht en hadden een ander doel dan de tegenwoordige verklarende woordenboeken, zoals die van Koenen, Van Dale enz. Zij waren nl. niet doorlopend alfabetisch geordend, maar in groepen van woorden, en zij waren bedoeld om Latijn te leren of Latijnse termen te vertalen, niet om Nederlandse woorden te verklaren. Men vindt daarin dus bij elkaar gezet de namen van lichaamsdelen, kleren, huisraad, wapens, dieren, vogels, vissen, planten, edelstenen, en ook... namen van schepen enz. Het is nl. een gelukkige omstandigheid dat de zeemanstaal, de scheepstermen van de oudste tijden af als een aparte woordgroep is erkend en behandeld.

Een der oudste voorbeelden van zo'n systematisch Latijns woordenboek met Nederlandse vertaling is dat van een zekere Paludanus (d.i. de Latijnse vorm van Desmarez), afkomstig uit Doornik (†1586),